

Marija Baković¹

Dogmatski i racionalni kulturni svjetonazor na primjeru djela „Bosančice“ i „Razlomci“ Eugena Matica: Narcisa Jenka

U radu se istražuje dogmatski i racionalni kulturni svjetonazor na primjeru djela „Bosančice“ i „Razlomci“, književno vrlo plodonosnog, ali zanemarivanog franjevca Eugena Matica kojemu je pseudonim Narcis Jenko. Dogmatski kulturni svjetonazor koji se temelji na konvencionalnosti i dogmatičnosti propitat će se na primjeru odabranih djela, s naglaskom na odnos likova prema vjeri, normama i zajednici. U 19. st, kad ova djela nastaju, evidentan je prijelaz iz konfesiocentričnog u moderni sekularni kulturni model, tj. sociocentrični svjetonazor prelazi u svjetocentrični. Stoga je primjetan odmak od moralno-didaktičnih tematskih preokupacija k svjetovnim, društveno-političkim orijentacijama. Odlike su to racionalnog kulturnog svjetonazora koje je uz dogmatski, moguće primijeniti u analizi odabranih djela, kao i komparirati. Metode koje su korištene u radu su sinteza, indukcija i komparacija. Cilj rada je na osnovu spoznaja Don Edwarda Becka²,

-
- 1 Marija Baković, mag. croat., doktorandica, Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru, Matice hrvatske bb, 88000 Mostar, Bosna i Hercegovina. E-pošta: mpavkovic242@gmail.com.
 - 2 Don Edward Beck suosnivač je Nacionalnog centra za vrijednosti u Dentonu u Teksasu. Predavao je na Sveučilištu Sjevernog Teksasa; odigrao je važnu ulogu u transformaciji Južne Afrike; primjenjuje i unaprjeđuje koncepte Gravesove/spiralne dinamike u korporativnim, obrazovnim i geopolitičkim inicijativama diljem svijeta. Raspoloživo na: https://books.google.ba/books/about/Spiral_Dynamics.html?id=tvbGBwAAQBAJ&redir_esc=y pristupljeno 6. srpnja 2025.

Christophera Cowena³ i Kenneatha Earla Wilbera⁴, istražiti i primijeniti dogmatski i racionalni kulturni svjetonazor na Jenkova djela – „Bosančice“ i „Razlomci“.

Ključne riječi: konvencionalnost, dogmatičnost, vjera, društveno-političke orijentacije.

1. Uvod

Dogmatski i racionalni svjetonazor u književnosti opisuje različite faze u razvoju kolektivne i individualne svijesti reflektirajući ideološke i kulturne promjene kroz različita vremenska razdoblja. Temeljen na teorijama poput Wilberove, ovaj pristup pomaže u razumijevanju evolucije književnih motiva i perspektiva, naročito u religijskim, društvenim i političkim promjena.

Dogmatski svjetonazor počiva na čvrstim, unaprijed određenim normama i hijerarhijama koje oblikuju i strukturiraju društvo i pojedinca unutar njega. Taj svjetonazor karakterizira dominacija kolektivnih vjerovanja, posebice religijskih doktrina i etičkih pravila koja potječu iz zajedničkog moralnog kodeksa. U književnosti, dogmatski svjetonazor često se izražava prikazima tradicionalnih društava u kojima je pojedinac snažno vezan za zajednicu, a identitet je konfesionalno određen i usko povezan s autoritetima. Likovi koji se pojavljuju u takvim djelima uglavnom su ograničeni društvenim pravilima i ne teže individualnoj slobodi, već je njihov identitet podređen kolektivu. Dogmatski svjetonazor može se tumačiti kao ekvivalent kršćanskom. Sanja Nikčević ističe da je osnovna vrijednost kršćanskog svjetonazora služenje i poslušnost, što je snažno evidentno i u likovima *Bosančica* i *Razlomaka*, Narcis Jenka. (Usp. Nikčević, 2021, 62)

Likovi u djelima u kojima je identitet konfesionalno određen često manifestiraju poslušnost i strahopoštovanje prema religijskim autoritetima i društvenim normama. Ovaj okvir obično opisuje kolektivistički identitet i moralnu

3 Christopher Cowen suosnivač je Nacionalnog centra za vrijednosti sa sjedištem u Santa Barbari u Kaliforniji. Partner je u NVC Consultingu koji nastoji nastaviti i i graditi na naslijeđu dr. Clare W. Graves kroz istraživanje, primjenu i publikacije. Raspoloživo na: https://books.google.ba/books/about/Spiral_Dynamics.html?id=tvbGBwAAQBAJ&redir_esc=y pristupljeno 6. srpnja 2025.

4 Kenneath Earl Wilber američki teoretičar i pisac o transpersonalnoj psihologiji i i njegovoj vlastitoj integralnoj teoriji, četverokvadratnoj mreži koja treba da obuhvati svo ljudsko znanje i iskustvo. Raspoloživo na: https://www.google.com/search?gs_ssp=eJzj4tTP1T-cwtDTKzTNg9OLKTs1TKM_MSUotAgBK3Qbu&q=ken+wilber&rlz=1C1GCEA_enBA931BA931&oq=ke&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUqDAGBEC4 pristupljeno 6. srpnja 2025.

hijerarhiju, gdje osobne želje i ambicije ustupaju mjesto većim zajedničkim ciljevima ili „božanskom planu”. U hrvatskoj i bosanskohercegovačkoj književnosti primjer ovoga mogu biti djela koja tematiziraju život u osmanskome ili austrougarskom periodu, gdje religijske norme i hijerarhijski odnosi dominiraju nad individualnim identitetom. U putopisu „Putovanje iz Sarajeva u Istanbul“, Ivan Frano Jukić prezentira likove koji su duboko ukorijenjeni u katoličku religioznu dogmu. Oni ne propituju kako crkvenu, tako ni svjetovnu, osmansku vlast, nego joj se maksimalno podčinjavaju.

Racionalni svjetonazor, za razliku od dogmatskog, naglašava važnost individualnog razuma i autonomije. Ovaj svjetonazor razvija se tijekom prosvjetiteljstva i nastavlja kroz 19. i 20. stoljeće oslanjajući se na ideje sekularizma, ljudskih prava, slobode mišljenja i znanstvenog pristupa razumijevanju svijeta. (Usp. Beck, Cowen, 1996, 26)

„Ljudska priroda nije statična niti je konačna. Ljudska priroda se mijenja kako se uvjeti postojanja mijenjaju. Kad je novi sustav aktiviran, mi mijenjamo našu psihologiju i pravila za življenje kako bi se prilagodili.“ (Beck, Cowen, 1996, 29)

U književnosti, racionalni svjetonazor karakterizira likove koji preispituju tradicionalne norme, autoritet i društvene strukture postajući svjesni vlastitih prava i uloge u društvu. Oni često izražavaju skepticizam prema religijskoj dogmi i prihvaćaju odgovornost za vlastite postupke: „Otvorenost prema Evropi sada je znatno šira.“ (Matvejević, 1977, 33)

U djelima u kojima prepoznajemo racionalni svjetonazor, likovi su prikazani kao autonomna bića s pravom na individualne odluke i moralna preispitivanja. Na primjer, u literaturi modernizma i realizma često nailazimo na likove koji odbacuju konvencionalne religijske dogme u korist filozofskih preispitivanja i traženja egzistencijalnog smisla. Joyceov Stephen Dedalus u adolescentskom razdoblju počinje kritički propitivati konvencionalne religijske dogme kojima je u djetinjstvu bio u potpunosti indoktriniran. Inspiriran Platonom i Aristotelom, Dedalus istražuje filozofiju i umjetnost pronalazeći u tomu prostor za vlastitu egzistencijalnu afirmaciju. S druge strane, u razdoblju realizma, Ivan Karamazov iz djela „Braća Karamazovi“, Dostojevskog izražava snažno nabiljen bunt protiv stvarnosti u kojoj Bog, iz njegove perspektive, dopušta patnju, nepravdu i bol. Stoga, smisao traži izvan vjere kritizirajući institucionaliziranost religije. Filozofski propituje, ali ne odbacuje postojanje Boga.

U književnosti 19. stoljeća, sukob dogmatskog i racionalnog svjetonazora često je prisutan kao posljedica tranzicije društva iz teokratskih ili tradicionalnih struktura prema modernim sekularnim društvima. Ova tema može se pratiti u mnogim književnim djelima svjetske književnosti toga razdoblja, koja istražuju napetosti između starog, konvencionalnog poretka i novih društvenih i političkih ideja. U djelu „Zločin i kazna“, Raskoljnikov već samim imenom upućuje na raskol, tj. razdor između dviju suprotnosti; konvencija i slobode, religije i filozofije. Zalaže se za dominaciju racionalizma i individualizma koje donose nove društveno-političke ideje, što je u suprotnosti sa starim, konvencionalnim poretkom manifestiranim u likovima Sonje, Marmeladova i dr. Oni ne propituju, nego prihvaćaju patnju, nepravdu i bol kao sastavne dijelove identiteta i duhovnog procesa. Na hrvatskoj književnoj sceni, takvi prijelazi vidljivi su u djelima koja propituju identitet naroda i pojedinca unutar složenih kulturnih konteksta, posebice u djelima koja istražuju teme nacionalizma, emancipacije i modernizacije. U djelu „Povratak Filipa Latinovića“, istoimeni lik kritizira nacionalizam koji se iz njegove perspektive rabi za osobne interese. Kritizira i modernizaciju hrvatskog društva, biva mu umjetna i površna, ne uviđa suštinsku promjenu duha naroda, unatoč europeiziranim, umjetnim manirima. Propituje identitet naroda i pojedinca ne pronalazeći se ni u starom, niti u novom društveno-političkom kontekstu.

Primjenom Wilberove teorije kulturnih svjetonazora, dubinski se može analizirati književna tranzicija u kojoj se pojedinac bori protiv tradicionalnih društvenih normi u težnji za slobodom i autonomijom.

Zbirka pripovijedaka „Bosančice“ i filozofski feljtoni pod naslovom „Razlomci“ Narcisa Jenka, književnog pseudonima Eugena Matića, predstavljaju značajan, ali u znanstvenim krugovima zanemaren doprinos hrvatskoj književnosti s početka 19. stoljeća. Jenko, kao franjevac, posvećen je prikazu društvenih normi i kulturnih vrijednosti specifičnih za tadašnje bosanskohercegovačko okruženje: „U teškim časovima naroda davahu mu duševnu hranu svojim na oko neznatnim i neuglednim pobožnim knjižicama.“ (Glavaš, 1995, 70. Autor reflektira trenutak kada se ideološke orijentacije kreću od konfesiocentričnog k modernom, sekulariziranom modelu. Njegova djela, stoga, svjedoče o prijelazu iz tradicionalne, dogmatske kulture u kojoj dominiraju kolektivne norme i autoriteti, prema racionalnoj, prosvjetiteljskoj svijesti koja priziva individualnu slobodu i građanska prava: „Ono što su teolozi, psiholozi i sociolozi religije

znanstveno zapažali, otkrivali i tumačili na teološkoj, psihološkoj i sociološkoj razini, to su književnici, povezavši sve u jedinstvenu cjelinu, književno razglo-bili i ilustrativno predložili u nepreglednu kaleidoskopu simboličnih, a često vrlo realnih i(li) realističkih situacija i likova.“ (Šimundža, 2005. 23)

Književni okvir s početka 19. stoljeća u hrvatskoj je književnosti obilježen intenzivnom polemikom između tradicionalnih i modernih vrijednosti. Na primjer, u Kovačićevu djelu „U registraturi“, glavni lik Ivica Kičmanović utjelovljuje rastrganost između tradicionalnih, seoskih konvencija i dekadentnih, gradskih, moralnih vrijednosti. Seoska primitivnost na koju Ivica nailazi, u suprotnosti je s građanskim, modernim okupacijama. Kičmanović polemizira i kritizira kako tradicionalne, tako i moderne vrijednosti jer ni u jednim ne pronalazi prostor za vlastitu afirmaciju.

U djelu „Bosančice“, dogmatski kulturni svjetonazor prepoznaje se unutar tematskih okvira rigidnih društvenih hijerarhija i specifičnih rodni uloga. Na primjer, likovi često prikazuju statičnu sliku svijeta u kojoj je društveni položaj unaprijed definiran religioznim ili rodnim normama. Između ovih granica, pozicija žene naročito je značajna tema: ona se odlikuje ograničenjima, gdje njezin identitet i društveni angažman ostaju u okviru tradicionalnih rodni uloga. Ovo je u skladu s tadašnjim društvenim poretkom, gdje se individualni identitet podređuje kolektivnim vrijednostima: „Književnost kao sredstvo i kao oružje, sadržina i oblik, zadatak, propaganda, praktični rad, knjiga i njezino djelovanje na masu naroda.“ (Matvejević, 1977, 26)

Nasuprot tomu, zbirka „Razlomci“ refleksira prijelaz u racionalni kulturni svjetonazor, gdje autor ironično preispituje ljudske slabosti i odnose prema užiteljima i autoritetima, karakterističnim za sekularne društvene promjene. Upravo u perspektivi pripovjedača u trećem licu, autor, tj. njegov literarni ostvaraj daje uvid u buđenje građanske svijesti, u čemu je vidljiv utjecaj prosvjetiteljskih ideala. Ovakvi literarni izrazi proizašli su iz racionalne misli i potrebe za slobodom pojedinca da se autonomno pozicionira unutar povijesnog procesa, čime Jenko stvara specifičan literarni izraz koji stoji na granici između pripovjedačkog dokumentarizma i filozofske refleksije.

Razumijevanje ovih kulturnih svjetonazora omogućava primjena osnovnih ideja Kena Wilbera koji definira svjetonazore kao razvojne faze u percepciji realnosti. Wilberov koncept dogmatskog i racionalnog svjetonazora kao dijelova mentalnog stupnja pruža teorijski okvir za razumijevanje društvenih

transformacija individualnom i kolektivnom sviješću. U dogmatskom svjetonazoru, svijest je povezana s kolektivnim identitetima i rigidnim vrijednosnim sustavima, dok racionalni svjetonazor prepoznaje individualnost i intelektualnu autonomiju.

U daljnjoj analizi, primjenom sinteze, komparativne i induktivne metode, rad će istražiti odlike dogmatskog i racionalnog svjetonazora u djelima Narcisa Jenka, pri čemu će se osloniti na Beckove i Cowenove interpretacije svjetonazora. Cilj rada je u ovim okvirima ponuditi detaljnu analizu društvenih i individualnih vrijednosti prikazanih u „Bosančicama“ i „Razlomcima“, gdje se tradicionalne strukture sukobljavaju s racionalnim težnjama pojedinca za autonomijom.

2. Pregled evolucije kulturnih svjetonazora

Kulturni svjetonazori sustavi su uvjerenja i vrijednosti kojima zajednice definiraju vlastiti pogled na svijet, a njihova evolucija odražava duboke društvene i ideološke promjene tijekom povijesti. (Usp. Beck, Cowen, 1996, 65) Ove promjene značajno utječu na književnost jer svjetonazori oblikuju ne samo teme i motive, već i strukture kojima se izražava kolektivna ili individualna svijest o svijetu. U ovom poglavlju analiziraju se temeljne karakteristike dogmatskog i racionalnog svjetonazora te povijesni prijelaz između njih, s naglaskom na njihov književni izraz.

Dogmatski svjetonazor karakterističan je za društva koja su temeljena na religijskim ili metafizičkim normama, gdje su hijerarhija i autoritet bitni elementi socijalne strukture. Wilberovom klasifikacijom, ovaj svjetonazor pripada ranijim razvojnim stupnjevima unutar dimenzije unutarnje kolektivne stvarnosti, gdje religija i dogme predstavljaju centralne identifikacijske elemente. U književnosti, ovakav okvir prepoznajemo u likovima čiji su identiteti duboko utemeljeni na kolektivnim vrijednostima, a njihova egzistencija usko povezana s pojmovima časti, poslušnosti, vjernosti tradiciji i autoritetu.

Primjerice, književna djela pisana u ovom duhu često reflektiraju društveni poredak i moralne norme zajednice kao apsolutne i neupitne vrijednosti. Likovi koji simboliziraju autoritet predstavljeni su kao nositelji univerzalnih istina, dok su njihovi antagonisti ili oni koji preispituju postojeće norme prikazani kao moralno upitni ili marginalizirani članovi društva. Na taj se način dogmatski svjetonazor manifestira u satiričnom prikazu svijeta u kojemu su pravila i normativni sustavi često nepromjenjivi.

S razvojem modernih društava dolazi do slabljenja tradicionalnih autoriteta i do postupnog uspostavljanja racionalnog svjetonazora. Početkom 19. stoljeća ovaj proces dobiva zamah, a književnost postaje izrazito važan prostor za preispitivanje i kritiku ustaljenih dogmi. Wilberovim teorijskim okvirom, racionalni svjetonazor prepoznaje se kao razvojni stupanj koji stavlja naglasak na individualnu svijest i autonomiju te sekularne vrijednosti.

Ovaj je prijelaz osobito vidljiv u književnim temama koje se bave pitanjima građanskih prava, društvenih promjena, kao i emancipacijom pojedinca. Književni likovi, stoga, sve više utjelovljuju svijest o slobodi, obrazovanju i odgovornosti prema društvu. U 19. stoljeću, primjerice, naglasak se pomiče s kolektivne religijske svijesti na sekularne koncepte, poput obrazovanja i osobne slobode. Književnost toga razdoblja postaje medij za izražavanje racionalnih vrijednosti te za osporavanje tradicionalnih normi i autoriteta.

Racionalni svjetonazor u književnosti donosi likove koji aktivno preispituju vlastitu ulogu u društvu, često se suočavajući s problemima koje diktira društveno-politički sustav. U književnosti ovog razdoblja, ljudi se ne definiraju više samo religijskim i kolektivnim identitetima, već postaju autonomni subjekti koji težnju za slobodom i pravdom prepoznaju kao dio vlastitog identiteta.

Ovaj proces jasno se očituje u djelima 19. i 20. stoljeća, gdje likovi pokazuju tendenciju otpora prema nametnutim društvenim normama i ukorijenjenim dogmama. Oni postaju svjesni svoje uloge kao djelatnih subjekata povijesnih promjena. U književnosti, to donosi teme političkog i društvenog otpora, emancipacije, borbe protiv praznovjerja i za prosvjetiteljske vrijednosti: „Književnost nije samo razbibriga u dokolici niti prijenosnik društvenih utjecaja, ona je djelatnost samoodržanja čovjekova.“ (Petre, Škreb, 1969, 216)

Wilberova teorija kulturnih svjetonazora temelji se na ideji da svaka nova faza razvoja obuhvaća i nadilazi prethodnu. Wilber identificira četiri osnovne dimenzije stvarnosti: individualnu unutaraju (sebstvo, svijest), kolektivnu unutaraju (kultura, svjetonazori), individualnu vanjsku (ponašanje, znanost) i kolektivnu vanjsku (društveni sustavi). Ove dimenzije, prema Wilberu postoje u međusobno povezanim strukturama koje se razvijaju putem kulturnih faza.

Wilber također uvodi koncept „memova“ kao vrijednosnih sustava koji su karakteristični za različite faze društvenog i kulturnog razvoja. Memovi, kao što su „Alpha“ (stabilnost), „Beta“ (nesigurnost), „Gamma“ (bijes i zbnje-nost), „Delta“ (entuzijazam) i „New Alpha“ (integracija novih sustava) omogu-

čuju bolje razumijevanje kompleksnih procesa identitetskih i svjetonazorskih promjena. Za memove, informacije u našoj kolektivnoj svijesti, Wilber tvrdi da se: „sastoje od osnovne pohrane misli, motiva i uputa koje odlučuju kako donosimo odluke.“ (Beck, Cowen, 1996, 40)

Wilberova teorija naglašava da je svaka nova razina ujedno razina intelektualnog i moralnog integritet, s tendencijom „preklapanja“ i uključivanja prethodnih faza, dok uvodi vlastite vrijednosti i norme. Naglašava i da je svaka stvar povezana s nečim većim, istovremeno predstavljajući i dio i cjelinu: „Svaka stvar u Kozmosu je rupa koja je simultano dio neke druge rupe, svaka seniorska dimenzija uključuje i juniorsku.“ (Beck, Cowen, 1996, 85) Svaka od ovih četiriju dimenzija stvarnosti u procesu je rasta koji Wilber određuje kao: „tendenciju prema stvaranju jedinica sve veće kompleksnosti i dubine.“ (Beljan Kovačić, 2023, 163) Ovaj okvir može biti koristan za analizu književnih djela koja reflektiraju prijelaz između dogmatskog i racionalnog svjetonazora pružajući kontekstualno razumijevanje za raznovrsne promjene koje književni likovi doživljavaju u raznim društvenim fazama:

„Istinski integralni pristup se mora boriti na dvije fronte: protiv modernosti koja je spora za prepoznati puni spektar svijesti i protiv tradicionalizma koji odbija prepoznati svaku prednost koju je učinila sama modernost.“ (Wilber, 2011, 72)

Književnost ne služi samo kao refleksija pojedinačnih sudbina, već kao instrument za mapiranje kulturnih prijelaza unutar društva. Analizom različitih svjetonazora, književnost nam omogućuje bolje razumijevanje povijesnih, političkih i filozofskih pomaka. Književni tekstovi postaju mjesta gdje se konflikti između dogmatskih i racionalnih svjetonazora razmatraju i preispituju, čime oni postaju ključni dokumenti kulturnih transformacija i njihovih utjecaja na svakodnevni život.

3. Dogmatski svjetonazor u „Bosančicama“

Dogmatski svjetonazor oblikuje socijalne i moralne odnose u „Bosančicama“ u statičnoj, kruto normiranoj slici svijeta u kojemu su zadane uloge i pravila za pojedinca neupitne vrijednosti. Ovakav svjetonazor temeljen je na hijerarhiji autoriteta i kolektivnih konvencija, pri čemu se identitet pojedinca ne gradi putem osobne autonomije, već putem apsolutne pobožnosti normama društva i religije.

U pripovijetci „Kosidba“, primjećujemo Ivanovu pohvalu nevjesti što „kosi ko muško“, (Jenko, 1923, 6) no, pitanje: „Kad će doći Matan, čovjek i gospodar

njezin“ (Jenko, 1923, 6) jasno artikulira uvriježeni hijerarhijski odnos u kojemu muškarac kao „gospodar“ čini temelj autoritativne strukture. Prema Wilberovom modelu, ovaj se svjetonazor klasificira u tradicionalni stadij kolektivne unutarnje stvarnosti (kultura) koji se temelji na apstraktnom, no rigidno normativnom shvaćanju morala i društvene uloge. Žena, u ovom okviru nije entitet s autonomnim identitetom, već je sredstvo društvene kohezije, podređeno muškarčevu autoritetu.

Likovi, poput Joziničinog svekra i muža demonstriraju očitu dominaciju nad Jozinicom, koja podrazumijeva njezinu svesrdnu pokornost kao sastavni dio njezinog identiteta. Iako oni prema njoj mogu biti blagonakloni, njihova očekivanja slijede kolektivno dogmatske obrasce ponašanja, bez prostora za individualnost. Na temelju Wilberove teorije kulturnih svjetonazora, ovo je primjer takozvane *plave faze*, gdje identitet biva duboko integriran u strukturu tradicionalne zajednice, s jasno definiranim i usvojenim ulogama i vrijednostima.

Dogmatski svjetonazor ne dopušta izražavanje individualnih afekata niti pruža prostor za autonomno mišljenje. U „Bosančicama“, društvene norme i kolektivni principi dominantno oblikuju likove i njihove osobnosti, a odstupanja su rijetko moguća. Lik Jure iz pripovijetke „I nestade najjačeg dima“ prikazan je kao muškarac kojemu je dopušteno liječiti frustracije agresijom i alkoholom, dok je ženska figura poput Janje Manduše socijalno zatvorena u specifičnu rodnu funkciju, definiranu reproduktivnim očekivanjima. Kao nerotkinja, nazvana je pogrdno Šcirka, zbog čega se osjeća isključeno i stigmatizirano. Takva se izolacija dodatno učvršćuje pitanjem: „Šta si Bogu skrivila, pa te nerotkinjom učinio?“ (Jenko, 1923, 56) jer društvo njezino postojanje percipira unutar moralnog okvira krivnje i kazne.

Janjin lik utjelovljuje Wilberov koncept *plave svijesti* u kojoj se osobna žrtva i kolektivno propisani identitet doživljavaju kao neizbježni i božanski zadani, što se ogleda u Janjinom suživotu s krivnjom i samoponiženjem. Janjina nemogućnost da iznađe izlaz iz dogmatskih okvira jasno ilustrira strukturnu rigidnost takvog svjetonazora, koji je, prema Wilberovom razvoju memova, prepoznat kao „Alpha“ vrijednosni sustav: potpun u svojoj stabilnosti, no izoliran i zatvoren prema promjenama.

Motivi iz „Bosančica“ upućuju na specifičan izraz dogmatskog svjetonazora, u kojemu je pojedinac determiniran kolektivnim normama koje upravljaju njegovim ponašanjem i reakcijama. Savjeti Stipurina Omera svojoj kćeri tako-

der odražavaju konzervativnu društvenu strukturu: „Slušaj novog babu bolje neg dušu svoju, a svekrvu bolje pazi neg majku svoju.“ (Jenko, 1923, 60) Ovi savjeti predstavljaju apsolutni zahtjev podređivanja ženina identiteta institucijama obitelji i braka.

Jozinica, strpljiva do stupnja moralnog asketizma, pokazuje tendenciju nepružanja otpora ni u ekstremnim slučajevima, čak ni nakon traumatičnih iskustava poput gubitka djeteta. Iako je suočena sa sustavnim zlostavljanjem, njezin je identitet potpuno usklađen sa strogim religioznim odgojem, čime utjelovljuje idealiziranu, dogmom vođenu sliku žene koja ne reagira na nepravedni tretman. U ovom aspektu, Wilberov „plavi“ mem obuhvaća ne samo internalizaciju duhovnih normi, već i duboku podređenost sustavu moralnih vrijednosti koji povezuje religiju i društvene norme u jedinstven, neupitan autoritet.

Ako je Jozinica pretrpjela psihičko zlostavljanje, likovi njezinih neprijatelja podrazumijevaju da će pretrpjeti i ostale napade te i dalje ostati dosljedna strogom moralno-religioznom odgoju: „Neprihvatljive osobe su prikazane kao sjene.“ (Wilber, 1983, 275)

Ženski su likovi, poput Jozinice i Janje, u „Bosančicama“ prikazani kao pasivni subjekti koji, suočeni sa životnim nedaćama, ne traže rješenja izvan dogmatskih okvira, već se prepuštaju sudbini. Janjino razmišljanje, zatvoreno u monolitne religijske konvencije, odražava svjetonazor koji, kako Wilber ističe u svom modelu, nema razvijene individualne obrambene mehanizme izvan okvira predanosti kolektivnom moralu. Jedino utočište nalazi u vjeri, dok se svako nezadovoljstvo gasi rezignacijom i povlačenjem. Time se Janjin lik uklapa u kategoriju „Beta“ mema, gdje nestabilnost dolazi iz unutarnjeg sukoba između prihvaćanja nametnutih vrijednosti i nemogućnosti prilagodbe na osobnom planu. Poznato je kako je u europskom civilizacijskom krugu temeljni moral kršćanski, čije su glavne odlike ljubav prema Bogu i bližnjemu. (Musa, Šušić, Tokić, 2015, 63)

Likovi poput Pere i Toše iz „Mi smo sami sebi krivi“, s druge strane, reflektiraju „Gamma“ mem, jer posjeduju elemente bunta, iako bez usmjerenja i političke svjesnosti. Iako im je dodijeljena odgovornost za društvene nesreće, obojica su žrtve viših autoriteta, zarobljeni u nametnutom sustavu, čime ostaju ovisni o strukturama dogmatskog svjetonazora koje ih uvjetuju.

U klasifikaciji likova prema Wilberovim memovima i bojama, Janja i Jozinica prikladno se svrstavaju u „ljubičastu“ i „plavu“ boju. Ove kategorije

naglašavaju njihovu pripadnost tradicionalnim vrijednostima, gdje ljubičasta boja simbolizira povezanost s naslijeđenim kolektivnim uvjerenjima, a plava ističe njihovu predanost institucionalnim autoritetima i višem moralnom zakonu. S druge strane, Pero i Toša mogu se svrstati u „crvenu“ boju zbog njihove sklonosti impulzivnim reakcijama i izraženoj buntovnosti koja ostaje neizrazita i neciljana.

Prikazom ovih likova Wilberovom teorijom kulturnih svjetonazora i me-mova moguće je detaljno razumjeti strukturalne prepreke i vrijednosne sustave koji oblikuju njihove identitete i motivaciju. Na taj način, „Bosančice“ nude kompleksan uvid u svjetonazor koji pojedince zatvara unutar uskih okvira konvencija i dogmi, istodobno upozoravajući na tendenciju zadržavanja stabilnosti za cijenu individualne slobode.

4. Dogmatski svjetonazor u „Razlomcima“

Petar Grgec u predgovoru Jenkovim „Razlomcima“ ističe: „Narcis je Jenko znao, da pjesnički dar ne može biti sam sebi svrhom. Pjesnički je dar samo sredstvo, koje imade da služi jednomu višem cilju. Pa ako je takvo shvaćanje poezije tendenciozno, onda su tendenciozna sva znamenitija svjetska pjesnička djela.“ (Grgec, 1922, 7) Grgecovo opažanje o Jenkovu utilitarnom i tradicionalnom poimanju književnosti očituje se u svim aspektima Jenkova stvaralaštva, pri čemu književni dar ima isključivo svrhu služenja višem cilju. Takva perspektiva odgovara teorijskom okviru dogmatskog svjetonazora, u kojemu umjetnost ima jasnu i definiranu pragmatičnu funkciju, usmjerenu na afirmaciju religijskih i moralnih načela.

„Razlomci“ kao zbirka feljtona reflektiraju Jenkovu duboku ukorijenjenost u religiozna načela te jasno strukturiran moralno-didaktični sustav, karakterističan za dogmatski svjetonazor. U skladu s time, Jenkovo razumijevanje kršćanstva ne ograničava se na spoznajno-teoretski aspekt, već se proširuje na njegovu praktičnu i svakodnevnu primjenu u životu zajednice. Njegova su djela, unutar dogmatskog poimanja umjetnosti, usmjerena prema oblikovanju moralnih vrijednosti zajednice čineći književnost sredstvom usmjeravanja ponašanja i vrijednosti pojedinca „Vjernik je čovjek poslušnosti, a poslušnost pretpostavlja nadređenost i podređenost, nadređenika i podložnika, pastira i stado, jednom riječju – hijerarhiju. Sav se smisao vjernikova bića ostvaruje u poslušnosti.“ (Babić, 2023, 235)

Jenkov utilitarizam umjetnosti ogleda se ironičnom postupku kojim kritizira sve što odstupa od religioznih, dogmatskih normi, moralno-didaktičkim tonom preispitujući devijacije od propisanog etičkog okvira: „Kršćanstvu je Narcis Jenko priznavao ne samo spoznajno-teoretsku, nego još više praktičnu vrijednost.“ (Grgec, 1922, 14) Stoga u ovim feljtonima ironičnim postupkom kritizira sve što odudara od religioznih, dogmatskih načela. U skladu s religijskim konceptima patnje kao puta prema duhovnom uzdizanju, Jenko naglašava patnju kao put prema transcendentalnom cilju, stavljajući naglasak na stajalište da: „što je veći bol, to bivamo veći.“ (Jenko, 1922, 37) U ovomu se može prepoznati utilitarno opravdanje patnje kao temeljne vrijednosti na putu duhovne usmjerenosti, što je karakterističan aspekt dogmatskog svjetonazora, gdje je ljudska vrijednost mjerena žrtvom i skromnošću. Autor očekuje od čitatelja uvažavanje njegovih stavova: „i tako sve dotle dok autor pobedivši prethodno umetničko iskustvo, estetske norme i njegove predrasude, ne namentne slušaocu svoj model sveta, svoje shvatanje strukture stvarnosti.“ (Lotman, 1976, 23)

Nadalje, Jenkova kritika hedonističkih navika modernog čovjeka očituje se u njegovim promišljanjima o konceptu „meraka“ kao negativnoj zvijezdi interpretirajući opuštanje i komfor kao modernu dekadenciju koju veže uz degradaciju moralne čistoće. Njegovo usmjerenje na konzervativnu vrijednosnu paradigmu ogleda se i u osudi modernog životnog stila, kojemu suprotstavlja strogu disciplinu i poštivanje normi katoličanstva. Jenko, u tom smislu, piše o lijenosti kao opravdavanju komotnosti (Grgec, 1922, 67) čime upozorava na moralno propadanje zbog odstupanja od vjerskih postulata i normi discipliniranog života.

Dogmatski svjetonazor, kao oblik svjetonazora definiran apsolutnim i često transcendentalnim vrijednostima, u pripovijetci „Razlomci“ pronalazi svoje ishodište u idealiziranju prošlosti, zajedništva i duhovne cjelovitosti. Prema Wilberovoj teoriji razvojnih stadija svijesti, dogmatski svjetonazor pripada mentalnom stupnju koji se oslanja na jasno definirane hijerarhije i autoritete: bilo religijske, kulturne ili ideološke. U „Razlomcima“, pripovjedač evocira prošlost uzvišenim slikama svetaca, heroja i skladnog zajedništva predstavljajući ih kao kontrapunkt modernoj razlomljenosti.

Primjer ovog idealizma može se uočiti u dijelu teksta gdje se ističe: „Heroji svjetski i glasoviti vojskovođe zaostaju i ljepotom i veličinom svojom za svecima. Cezar za Augustinom. Napolen za Franjom Asiškim.“ (Jenko, 1922, 25) Ovdje je jasno izražena teza da istinska cjelovitost i veličina ne leže u ljudskoj

ambiciji, moći ili intelektualnim dostignućima, već u moralnom i duhovnom skladu. Svetac, kao ideal dogmatskog svjetonazora, simbolizira čovjeka koji je transcendentirao razlomljenost svog bića žrtvujući osobne interese za univerzalni cilj. Takva perspektiva odražava inherentnu težnju dogmatskog svjetonazora prema apsolutnoj harmoniji i povratku izgubljenoj cjelovitosti.

Osim svetaca, i likovi iz povijesnih i literarnih narativa služe kao arhetipi dogmatskog ideala. Pripovjedač se prisjeća kršćanskih ideala usporedbom s Tolstojem, kojeg naziva „paradijom sv. Franje Asiškog“ (Jenko, 1922, 25) Ta parodija upućuje na jaz između dogmatskog ideala i modernog čovjeka: čak i oni koji teže duhovnoj cjelovitosti ostaju zarobljeni unutar materijalističkog svijeta postajući tek karikature svojih uzora.

Dogmatski svjetonazor dodatno se naglašava simbolikom cjelovitog čovjeka. Pripovjedač piše: „Potpun je čovjek – pravi kršćanin, ako živi po kršćanskoj nauci. Koji je u nevolji veseo, u slabosti jak, u ponižavanju sebe velik.“ (Jenko, 1922, 25) Ova rečenica sumira osnovni princip dogmatskog svjetonazora: cjelovitost se dostiže podvrgavanjem pojedinačne volje višim moralnim i duhovnim zakonima. Takav čovjek zna „svrhu života“ (Jenko, 1922, 25) i „koraca sigurno svijetom“ (Jenko, 1922, 25). No, pripovijetka ne ostaje samo na idealiziranju ovog svjetonazora, već ga suprotstavlja stvarnosti, gdje dominira fragmentiranost, neispunjenost i materijalizam.

Dogmatski svjetonazor prisutan u Jenkovim „Razlomcima“ također uključuje stav o ulozi žene u društvu, pri čemu Jenko zadržava tradicionalnu percepciju žene kao temeljne čuvarice moralnog sustava zajednice. Njegovo uvjerenje da je: „katoličanstvo katoličke žene glavni lijek za propadanje naroda“ (Jenko, 1922, 45) jasno upućuje na stajalište u kojemu žena mora zadržati ulogu podložnu katoličkim idealima majčinstva, skromnosti i moralne čistoće. Jenkova oštra kritika emancipacijskih težnji žena u dogmatskom svjetonazoru pokazuje razumijevanje ženine uloge podređene religijsko-socijalnim normama koje oblikuju njezin identitet i ponašanje, čime naglašava esencijalnu ulogu žene u očuvanju moralne stabilnosti društva.

U kontekstu tijela i tjelesnih užitaka, Jenko koristi dogmatski diskurs kritike kultiviranja fizičkih osobina u svrhu zadovoljstva disocirajući tijelo od uma. Njegov naglasak na discipliniranju tijela religioznim vrijednostima odražava duboku podređenost tijela višim ciljevima odbacujući kult tijela kao subverzivnu silu u odnosu na dogmatsku cjelinu duhovnog i moralnog.

Ovaj pregled Jenkovih „Razlomaka“ pokazuje konzistentnost njegova djela s teorijskim konceptima dogmatskog svjetonazora naglašavajući čvrstu orijentaciju na religiozno-moralne vrijednosti kao neupitne vodiče za formiranje individualnog i kolektivnog identiteta.

5. Racionalni svjetonazor u „Razlomcima“

U promišljanjima pripovjedača o povijesnim ciklusima, gdje se „uvijek izmjenjuje doba sinteze i analize. Propadaju male države, a na njima nastaje jedna velika“ (Jenko, 1922, 83) prepoznajemo osnovna obilježja racionalnog svjetonazora, koji svijet više ne prikazuje samo kao borbu s tjelesnošću, kao što je to bio slučaj u dogmatskom svjetonazoru, već kao kompleksan povijesno-zemljopisni entitet. Ovaj prijelaz od dogmatske statičnosti prema dinamičnom razumijevanju povijesti svjedoči o potrebi razgraničavanja čovjeka od dogmi i eksterne identifikacije, koja je ranije postojala u religijskim ili kolektivnim normativnim strukturama. Locus identiteta pojedinaca u „Razlomcima“ više nije strogo eksteran, nego postaje unutarnje, osobno određen. Likovi evoluiraju od pasivnih primatelja društvenih uloga prema aktivnim sudionicima povijesnog procesa, što je ključna značajka racionalnog svjetonazora.

Racionalni svjetonazor, prema Wilberu, označava prijelaz iz kolektivnih dogmatskih struktura u individualizirane paradigme. On odbacuje apsolutne istine i autoritete oslanjajući se na kritičko mišljenje, introspekciju i analizu. U „Razlomcima“ racionalni se svjetonazor manifestira refleksijama pripovjedača o vlastitoj razlomljenosti i razlomljenosti društva. Dok dogmatski svjetonazor traži povratak izgubljenom idealu cjelovitosti, racionalni svjetonazor prihvaća fragmentaciju kao inherentnu osobinu modernog postojanja.

Fragmentacija, simbolizirana u „Razlomcima“, ključna je metafora pripovjetke. Pripovjedač opisuje razlomke kao ljude: „koji su nogom ili rukom već u grobu“. (Jenko, 1922, 23) Ovaj opis naglašava ne samo tjelesnu nego i duhovnu i emocionalnu podijeljenost. Moderni čovjek, prema pripovjedaču, rastrgan je između prošlosti i sadašnjosti, ideala i stvarnosti, snova i njihovog odsustva: „Htjeli bi se i oni smatrati potpunim ljudima, ko što ih sad svijet djelomično smatra, no ne mogu. Oni osjećaju da je to varka.“ (Jenko, 1922, 23) Ova varka racionalno osviještenog modernog čovjeka stvara osjećaj egzistencijalne anksioznosti. Svijest o vlastitoj razlomljenosti ne vodi oslobođenju, već dodatno pojačava osjećaj otuđenosti.

Racionalni svjetonazor također se ogleda u odnosu prema društvenim ulogama i institucijama. U odlomku koji opisuje brak, pripovjedač piše: „Moderna je žena sve. Na hiljadu načina, ne baš najfinije biranih, podjarmi muža, učini ga tek svojim nazivnikom.“ (Jenko, 1922, 26) Ovdje se brak – nekad simbol dogmatske harmonije – racionalno analizira kao društveni konstrukt koji više ne ispunjava svoju ulogu spajanja, već dodatno ističe podijeljenost spolova. U racionalnom svjetonazoru brak se ne percipira kao svetinja, već kao refleksija fragmentiranih odnosa između pojedinaca.

Racionalni svjetonazor također uključuje kritiku modernog društva i kulture. Pripovjedač piše o modernim zgradama, romanima i slikama kao proizvođačima vremena koje više ne teži univerzalnim vrijednostima, već prolaznim i površnim užiticima. Ova kritika modernizma implicira da racionalni svjetonazor, iako omogućuje introspektivnu svijest o fragmentaciji, ne pruža alate za prevladavanje te fragmentacije.

Racionalni svjetonazor u „Razlomcima“ također se izražava kritičkom distancom prema umjetnosti, gdje pripovjedač umjetnost odvajava od religije i društvenih dogmi, često pristupajući umjetničkim i intelektualnim djelatnostima sa skepsom. U primjeru poput: „O mi kritici, koji kritikujemo radi sebe (...), koji jednom frazom obaramo sve, a to nijednom ne dokazujemo“, (Jenko, 1922, 46) istaknuta je autorefleksivna kritika kritike same po sebi, kao i sklonost racionalnog svjetonazora za analitičkim i empirijskim dokazivanjem.

Ova perspektiva razotkriva krhkost dogmatskih i racionalnih autoriteta, a pripovjedač se postavlja u ulogu autora koji u racionalnoj distanci ispituje svijet. Na sličan način, naslov jednog feljtona, „Portreti unutarnjeg čovjeka“, sugerira prijelaz prema analitičkom pogledu na ljudsku osobnost kao složen i individualan fenomen, oslobođen dogmatskih okvira i kolektivnih očekivanja.

Pored same tematike, osnovna misao „Razlomaka“ – čovjekova podijeljenost, razlomljenost i osjećaj nepotpunosti – odražava racionalnu individualizaciju. Pojedinaac je ovdje prikazan modernim samopromatranjem, gdje se identitet i unutarnji sukobi više ne definiraju isključivo u odnosu na kolektiv ili vanjske autoritete, već kao osobna pitanja. Jenkov pristup racionalnom svjetonazoru ogleda se u portretiranju likova koji ispituju sebe i svijet oko sebe unutarnjim konfliktima i samokritikom, što razbija tradicionalne, idealizirane okvire. Ova ironija kojom autor pristupa ljudskoj prirodi svjedoči o tomu da su „Razlomci“ zapravo djelo samosvjesne analize ljudske psihe i unutarnjih vrijednosnih dilema.

Racionalni svjetonazor tako u „Razlomcima“ nije prisutan samo kao svjetonazor koji osporava dogmatsku determiniranost, već i kao misaoni okvir u kojemu je pojedinac izložen analitičkom preispitivanju svojih postupaka, stavova i vrijednosti. U svojoj esenciji, racionalizam ovdje postaje sredstvo za razotkrivanje čovjekove prirode izvan dogmatskih i kolektivno nametnutih sustava vrijednosti čineći ga, u konačnici, slobodnim nositeljem unutarnjeg značenja i integriteta.

6. Racionalni svjetonazor u „Bosančicama“

U „Bosančicama“ jasno se razaznaje prijelaz iz dogmatskog svjetonazora, u kojemu se uzrok nesreća i nevolja često pripisuje vanjskim, apstraktnim silama poput vraga, prema racionalnom svjetonazoru, koji odgovornost za određene nevolje pripisuje društveno-političkim okolnostima. Ova racionalna perspektiva dolazi do izražaja u pripovijetkama: „Mi smo sami sebi krivi“ i: „I nestade najjačeg dima“, gdje su likovi Pero, Tošo i Matko jasno profilirani kao žrtve kaotičnih društveno-političkih uvjeta. Njihov bunt i ogorčenje usmjereni su prema društvenim strukturama koje ih sputavaju, a njihova individualnost, premda djelomično potisnuta, dolazi do izražaja izrazom nezadovoljstva i pokušaje otpora. Ovakav pristup označava promjenu od dogmatske pasivnosti prema racionalnom kritičkom preispitivanju društvenih uvjeta.

Sam naslov „Mi smo sami sebi krivi“ sugerira jasan otklon od dogmatskog svjetonazora k racionalnom, jer umjesto traženja vanjskog krivca u apstrakcijama, likovi preuzimaju osobnu odgovornost i introspektivno poniru u vlastite postupke i izbore. Ovaj naslov naglašava da racionalni svjetonazor omogućava propitivanje vlastitih uloga u problemima s kojima se suočavaju. Takav introspektivni trenutak otvara prostor za višestruke perspektive i interpretacije, a upravo je multiperspektivnost jedno od glavnih obilježja racionalnog svjetonazora.

Likovi se ovdje ne mire s unaprijed zadanim društvenim ulogama, nego se bore protiv nametnute stvarnosti koja nepravedno kažnjava nevine pojedince. Pojava racionalnog svjetonazora rezultira težnjom prema građanskim pravima i jednakosti, što je važan preokret u odnosu na dogmatski svjetonazor koji je u središtu imao zajednicu i poslušnost prema autoritetima.

Osim što otvara vrata novim oblicima izražavanja i preispitivanja, racionalni svjetonazor se u „Bosančicama“ prikazuje i kao odgovor na rigidnost pret-

hodnog, dogmatskog svjetonazora, no istodobno uvodi nove složenosti i paradokse. Pripovjedač reflektira cikličnu prirodu povijesnog razvoja te napominje da: „poput spiralnih stepenica, kad smjer ljudskih događaja dođe do punog kruga, ide ponovno do sljedeće razine.“ (Beck, Cowen, 1996, 25) Ova metafora spiralnog razvoja aludira na evoluciju svjetonazora kao proces u kojemu se svaka nova etapa nadovezuje na prethodnu, istovremeno donoseći rješenja za stare probleme i postavljajući nove izazove. Tako se racionalni svjetonazor u „Bosančicama“ može sagledati kao progresivni korak prema osamostaljenju pojedinca, ali i kao prijelazna faza koja već priprema teren za daljnji razvoj kulturnih paradigmi u literarnom diskursu.

7. Zaključak

Racionalni i dogmatski svjetonazori u Jenkovim djelima ne predstavljaju samo filozofske smjernice, već i dinamiku kulturnih i društvenih promjena. Dogmatski svjetonazor, temeljen na apsolutnim istinama i vanjskim autoritetima, u Jenkovim tekstovima postupno ustupa mjesto racionalnom svjetonazoru, koji omogućava pojedincu da preispituje vlastitu ulogu u društvu, razumije povijest i osobnu odgovornost. U „Razlomcima“ ovaj prijelaz od dogmatske pasivnosti prema racionalnom preispitivanju postaje jasno vidljiv, osobito u likovima koji postaju svjesni vlastite unutarnje fragmentacije. Racionalni svjetonazor omogućuje im da sebe sagledaju u kontekstu šire društvene i povijesne dinamike odbacujući vanjske autoritete u korist introspekcije i kritičkog mišljenja. Likovi postaju svjesni vlastite fragmentacije, što u analizi autorice upućuje na tematizaciju otuđenja u racionalnom svjetonazoru.

S druge strane, dogmatski svjetonazor u „Bosančicama“ i drugim djelima odražava svjetonazor gdje su svi problemi prepoznati u vanjskim, apstraktnim silama. U tome je uočljiv otklon prema racionalnom svjetonazoru, koji se ne zadovoljava vanjskim objašnjenjima, već usmjerava likove prema introspekciji i preuzimanju odgovornosti za vlastite postupke. U tekstovima poput „Mi smo sami sebi krivi“ vidimo likove koji su svjesni svojih slabosti i grijeha, ali unatoč tomu pokušavaju pronaći izlaz analizom vlastitih postupaka i kritiku društva u kojemu živimo. Ovaj prijelaz u mišljenju pokazuje, dakle, evoluciju u odnosu na raniji dogmatski svjetonazor koji je sve stavljao pod kontrolu tradicije i autoriteta, prema racionalnoj perspektivi koja prepoznaje važnost osobnog izbora i odgovornosti.

Međutim, racionalni svjetonazor nije kraj razvoja ideoloških paradigmi, već tek prijelazna faza koja postavlja temelje za daljnje kulturne i društvene promjene. U Jenkovim djelima ovaj prijelaz prema racionalizmu nudi novu vrstu slobode, ali i suočavanje s novim izazovima i paradoksima. Osim toga, racionalni svjetonazor i dalje se mora nositi s unutarnjim konfliktima likova, koji ostaju u potrazi za smislom unatoč tomu što ih racionalizam oslobađa dogmi i vanjskih autoriteta. Tako, dok racionalizam u Jenkovim djelima omogućuje modernizaciju i samosvijest, on također potvrđuje da svjetonazor ne može ponuditi potpuno rješenje za ljudsku potragu za smislom i potpunim identitetom.

Popis literature

- Babić, Mile. 2023. *Tekst i svijet života*, Sarajevo, University Press.
- Beck, D., Cowen, C. 1996. *Spiral Dynamics*. Malden, Oxford, Victoria. Blackwell Publishing.
- Beljan Kovačić, Iva. 2023. „Biografije bosanskih franjevac između dogmatiskog i racionalnog kulturnog svjetonazora“. U: *Biografija, hagiografija, karizma*. Zagreb. Tihi pregaoci, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija.
- Grgec, P. 1922. „Predgovor“. U: *Razlomci*. Zagreb. Zabavna knjižnica narodne prosvjete.
- Jenko, N. 1923. *Bosančice*. Zagreb. Društvo svetog Jeronima.
- Jenko, N. 1922. *Razlomci*. Zagreb. Zabavna knjižnica narodne prosvjete.
- Lotman, J. M. 1976. *Struktura umetničkog teksta*. Beograd. Nolit.
- Matvejević, Predrag. 1977. *Književnost i njezina društvena funkcija*. Novi Sad. Radnički univerzitet Radivoj Čipanov.
- Musa, Š., Sušić, M., Tokić, M. 2015. *Uvod u metodiku, interpretaciju i recepciju književnosti*. Zadar. Udžbenici Sveučilišta u Zadru.
- Glavaš, Andrija Radoslav. 1995. *Hrvatska književnost i duhovnost*. Zagreb. Dora Krupićeva.
- Nikčević, S. 2021. *Istina i laži o kanonu ili Kako smo zbog svjetonazora izgubili pravo na lijepo/dobro/sveto u umjetnosti*. Zagreb. Citadela libri.
- Petre, F., Škreb, Z. 1969. *Uvod u književnost*. Zagreb. Znanje.
- Šimundža, D. 2005. *Bog u djelima hrvatskih pisaca*. Zagreb. Matica hrvatska.
- Wilber, K. 1983. *Up from Eden*. Colorado. Shambhala Boulder.
- Wilber, K. 2011. *The Eye of Spirit*. Boston, London. Shambhala Boulder.

The Dogmatic and Rational Cultural Worldview: The Case of the *Bosančice* and *Razlomci* of Eugen Matić – Narcis Jenko

Summary

This paper investigates the dogmatic and rational cultural worldviews through the example of *Bosančice* and *Razlomci*, written by the prolific yet neglected Franciscan Eugen Matić, under the pseudonym Narcis Jenko. The dogmatic cultural worldview is grounded in conventionality and dogmatism. It will be analyzed through selected works by Eugen Matić, with an emphasis on the relationships of characters towards their religion, conventions and community. In the 19th century, when these literature works appeared, a transition from a confessional to a modern secular cultural model became evident, and furthermore, a sociocentric worldview shifts to a worldcentric worldview. As a result, one recognizes a movement from moral-didactic themes to secular, socio-political concerns. These are the characteristics of the rational cultural worldview, which, alongside the dogmatic one, may be applied to the analysis and comparison of the selected literary works. The aim is to investigate and apply both dogmatic and rational cultural worldviews to Jenko's works, based on the theoretical insights of Cowen, Beck, and Wilber.

Keywords: conventionality, dogmatism, religion, socio-political preoccupations.